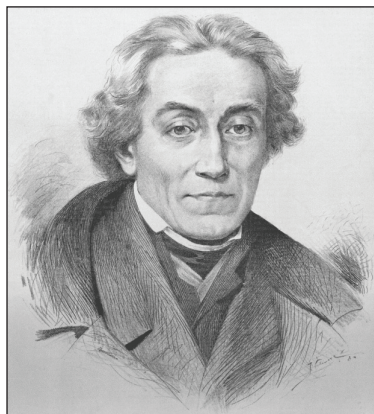

ЙОЗЕФ ДОБРОВСКИ е представител на просвещенския критицизъм, езиковед, историк, основател на славистиката. Делото на Добровски има огромно значение за формиращата се чешка възрожденска литература. Роден е през 1753 г. в Дярмоти (днес в пределите на Унгария) в семейството на военен. Скоро след това семейството се мести в Чехия, където Добровски расте в немска среда, а чешки научава едва в гимназията. След като завършва философия в Прага, учи една година теология и през 1772 г. встъпва в Йезуитския орден в Бърно, който бива разтурен още на следващата година. През 1784 г. се включва в учредяването на Частно научно

сдружение (*Soukromá společnost nauk*), което по-късно става Чешко, респ. Кралско научно сдружение (*Česká resp. Královská společnost nauk*) – първообразът на Чешката академия на науките. Радетел е и на идеята за създаване на чешки исторически музей и през 1818 г. става един от съоснователите на Националния музей. Добровски е ключова фигура в Чехия като филолог и историк на прелома на XVIII в. и XIX в. Едни от най-силните му „оръжия“ са преди всичко аналитичното проучване на фактите, логическата дедукция и последователната критичност. Интересно е да се отбележи също така, че с написването на своята Подробна граматика на чешкия език (*Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache, Zevrubná mluvnice jazyka českého*, 1809) той не цели кодифициране на съвременния чешки, а по-скоро се опитва да покаже идеала за добър и чист чешки език, като взема за образец езика на Хуманизма, езика от т.нар. Велеславинова епоха. Граматиката е написана на немски, понеже авторът ѝ е бил убеден, че чешкият език няма сигурно бъдеще, и е искал да регистрира най-доброто ниво на чешкия език, което да остане за поколенията като модел за извисен книжовен чешки език. Издава също така Немско-чешки речник (*Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, 1802–1821), Основи на старобългарския език (*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, 1822). Преработва и през 1818 г. издава История на чешкия език и литература (*Geschichte der Böhmisches Sprache und Literatur*) и др. Умира през 1829 г. в Бърно, Чехия.

Преводът на предлагания текст е по изданието *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache zur gründlichen Erlernung derselben für Deutsche, zur vollkommenen Kenntniss für Böhmen, Prag, 1809.*

ПРЕДГОВОР КЪМ ПОДРОБНА ГРАМАТИКА НА ЧЕШКИЯ ЕЗИК

СЛАВЯНСКИЯТ ЕЗИК

Още през 550 г. славяните (или слованите) увеличават територията, която населяват, като се разпростират от град Новиодунум¹ по поречието на река Дунав през Днестър и достигат река Висла. Йордан, който е засвидетелствал този процес, ги нарича не само славини и анти, както са назовавани всъщност от гърка Прокопий, а също така и *винди* (*Vinidarium natio populosa*), на други места са наричани *венети*, защото по онова време са населявали територията между Карпатите и Балтийско море, в която Тацит локализира (немските) *венеди*². *Географското име Венедия (което се развива в етнонима „словани“, „славяни“)* днес може да бъде открито в *називанието на венедите*³ в Лаузиц (Лужица) и при *виндите* в провинцията Щайермарк⁴, в Крайна⁵ и в Каринтия⁶, въпреки че славяните не познават в езика си тези названия – венеди (венети) и винди. Това важи и за другото чуждо название – анти, което се приписва от Прокопий на източните славяни, населявали бреговете на Черно море, този етноним обаче изчезва още през VII век. Антите и славините най-вероятно са говорили на един и същ език, който Прокопий неправомерно нарича „барбарски“ (варварски): *φωνη ἀτεχως βαρβαρος*. Тези две толкова близки племена обаче, отлично познати на Прокопий и другите гърци, действително са говорили навремето един общ език, което не може да се твърди за по-отдалечените племена като говорещите на лехитските езици по поречието на Висла⁷ или говорещите чешки по поречието на Вълтава (Молдау) в Бохемия, които заемат описаните територии през периода 550–600 г.

СЛАВЯНСКИ ДИАЛЕКТИ⁸

С течение на времето и в резултат на все по-голямата отдалеченост, на пътнотранспортните условия и на съседството с други народи, при което не са липсвали и поводи както за заемане на чужда лексика, така и за създаване на образци на латински, гръцки и немски лексикални елементи, славянските диалекти, разликите между които в началото са били съвсем незначи-

¹ Новиодунум – град в Румъния, днес Исакча. – Б. пр.

² През средните векове немците наричат *венеди* всички свои съседни славянски народи освен чехи и поляци. – Б. пр.

³ Венеди – лужишки сърби на територията на Германия – около градовете Дрезден и Котбус; зорби, лужичани. – Б. пр.

⁴ Щайермарк – област в днешна Австрия. – Б. ред.

⁵ Крайна – историческа провинция в Словения в състава на Австро-Унгарската империя. – Б. пр.

⁶ Каринтия – федерална провинция в днешна Австрия. – Б. ред.

⁷ Лехитската група обхваща западнославянски езици като полския, полабския, кашубския, словинския и померанския – Б. пр.

⁸ В настоящия материал авторът използва термина *език*, когато има предвид общия универсален праезик, езика първоизточник. Производните славянски етноезици той по-често назовава диалекти или наречия (*mundarten*), като на определени места ги нарича езици – най-вероятно с оглед на стилистиката на текста. Предложеният превод следва авторските формулировки. – Б. пр.

телни, са започнали да се диференцират все повече и повече. Но дори и в по-древните времена биха могли да се обособят два основни диалекта, характерни за славянските племена, които е възможно да се характеризират по следните отличителни белези⁹:

Група А	Група Б
1. raz: rozum	roz: rozum
2. iz: izdati etc.	wy: wydati etc.
3. l: zemlja postawlen	zemia, země postawen
4. salo prawilo	(d) sadlo prawidlo
5. noč, moč, peč	noc, moc, pec
6. zwjezda	gwiazda, hwězda
7. ptica	pták
[8. desnica]	[prawica, prawice]

Ако трябва да направим някакво генерално разграничение между русите, сърбите, хърватите, виндите в Щайермарк, Крайна и Каринтия, в по-широк аспект и между словаците, бохемците¹⁰ и моравците, венеците в Лужица и поляците, без колебание може да разпределим всяко от споменатите славянски племена към една от посочените по-горе групи, и по-конкретно: към 1. – русите, 2. – сърбите, славоните, босненците, далматите и българите, 3. – хърватите, 4. – поляците. Тази класификация се отнася не само за езиците на всички споменати етноси, но към нея трябва да бъдат причислени и граматиката на старославянския черковен език (група А), и общият словашки диалект (група Б). Черковният диалект на всички славяни, съблюдаващи гръцката обредност, не е нищо друго освен един старосръбски говор, обогатен на един по-късен етап с русизми. Словашкият език, както установява Бернолак¹¹, с изключение на няколко особености е всъщност старобохемският език, така както малоруският¹² е вариант на руския, езикът на виндите¹³ в Айзенбургския комитат¹⁴ – на виндите в Крайна, а също и както силезийският (воднополският) език в княжество Тешен и кашубският в Померания¹⁵ са разновидности на полския език. От изложеното лесно може да заключим кои с кои народи са се разбирали най-добре – това са именно тези, които по отношение на произхода имат определена родственост. На жителите в Крайна ще е много по-лесно да разбират езиково родствените хървати, отколкото руснаците, но пък руският ще

⁹ Йозеф Добровски не е бил наясно с българския етнически произход на Кирило-Методиевия книжовен език. – Б. ред.

¹⁰ Бохемци – старо название на чехите в областта Бохемия. – Б. ред.

¹¹ Антон Бернолак (Anton Bernolák, 1762–1813) – словашки римокатолически свещеник и езиковед, който пръв кодифицира словашкия книжовен език. – Б. ред.

¹² Малоруски – украински. – Б. пр.

¹³ Винди (венди/венети) – славянско племе. – Б. ред.

¹⁴ Комитат – наименование на административна териториална единица, използвано в различни държави през различни епохи, включително в България през IX век. – Б. пр.

¹⁵ Померания – област, разположена по южното крайбрежие на Балтийско море и населявана от германци, поляци и кашуби. – Б. ред.

им е по-близък, отколкото бохемският (чешкият). На руснака ще му е по-лесно да разбира сърбина или словенеца, отколкото поляка – въпреки по-голямата близост в териториално отношение. Сърбите и хърватите се разделят още през VII век (около 630 г.) от славяните, които остават в пределите на Червена Русия¹⁶ и които доста късно получават етнонима руснаци, но въпреки това дълго отделяне от близо 1200 години те са по-близки по произход до руснаците, защото и двата етноса се отнасят към група А, отколкото лехитското¹⁷, т.е. полското население, което не принадлежи към тази група в чисто езиково отношение. По тази логика южните сърби няма как да имат общ произход със сърбите в Лужица, независимо от общия етноним, тъй като последните са по-близкородствени с лехитските етноси. Етнонимът *Serb* (сърбин) би трябвало да представлява съкратена форма от географското име Сарматия¹⁸. Този етноним се е разпространил върху множество различни племена по времето, когато славяните се заселват в Сарматия. Ето защо няма как чехите да са били колония на хърватите, както погрешно се е струвало на певеца от Бохемия Далимил¹⁹, нито пък хърватите да са произлезли от бохемците, тъй като хърватският език принадлежи към таблица А, а бохемският (чешкият) – към таблица Б. През 1457 г. Енеас Силвиус²⁰ пише, че бохемците и далматите говорят на един и същи език (*sermo genti et Dalmatis vnus*), по този начин той ни съобщава, че бохемският език е всъщност славянски диалект, както и далматският (хърватският, илирийският).

БОХЕМСКИЯТ ЕЗИК

Територията, на която трайно се заселва славянското племе *чехи*, много преди това носи името Бохемия (*Bojenheim*), произлизащо от етнонима на най-старите ѝ обитатели *бои*²¹. Топонимът се прехвърля и върху новодошлите, като става техен етноним. Славяноговорещите бохемци обаче сами се наричат чехи, ед. ч. – чех, а страната, която те изграждат над 1200 години, – Чехия, Чешка земя. Те са превърнали разговорния си език в книжовен преди всички останали славяни от група Б. От XIII век до откриването на

¹⁶ Червена Русия – Украйна. – Б. пр.

¹⁷ Лехитските езици са подгрупа на западнославянските езици; говорили са се на територията на днешна Полша и Източна Германия. Наречени са така по името на митичния основател на Полша – Лех. Към тях се отнасят полският, померанският, кашубският, полабският и др. – Б. ред.

¹⁸ Сарматия – название на *древна Скития*, с което започнала да се нарича тя след завладяването на *Северното Причерноморие* от сарматите през III–II век пр. н. е.; степната територия на днешна *Южна Русия* и *Украйна* от началото на новата ера е означавана като *Сарматия*, а не като *Скития*. – Б. пр.

¹⁹ Далимил – анонимен писател от нач. на XIV в.; автор на едно от най-значителните произведения на старата чешка литература – *Далимилова хроника* (*Dalimilova kronika*). Ето пасажа от Глава II, който визира Добровски:

*V srbskem jazyku jest zeme,
jiez Charvatci jest jme.
V tej zemi biese lech,
jemuz jme biese Cech.* – Б. ред.

²⁰ Енеас Силвиус (*Aeneas Silvius Piccolomini*, 1405–1464) – папа Пий II; хуманист. – Б. ред.

²¹ Бои – галско племе. – Б. пр.

печатарството пишат на ръка значителен брой книги. А измежду всички славяни са първите, които активно използват създадената от тях самите книжнина. Още през 1475 година отпечатват *Новия завет*, а през 1488 г. – цялата *Библия*, като от този период насам започва издаването на все повече книги с най-различно съдържание. Пелцъл²² констатира, че броят на отпечатаните книги за периода 1500–1600 г. е 1312. От 1620 година поляците вземат превес по отношение на книгоиздаването, а от 1700 година лидери в тази област са русите.

Разликата на бохемския език спрямо останалите диалекти от група Б може да бъде представена накратко и обобщена в следните няколко лексикални примера: 1. *nebe* [небе], *weuse* [яйце], *wčela* [пчела], *rgwnj* [първият], *plný* [пълен], *straka* [сврака], *střjbro* [сребро], *hlas* [глас], *hrom* [гръм], *hoga* [планина]. Всички тези думи се изговарят в лехитските езици по друг начин, напр.: *jaјse* вместо *weuse*, *głos* вместо *hlas*, *grom* вместо *hrom*, *góga* вместо *hoga*, при които венедите в Горна Лужица например не се отличават в изговора от бохемите, защото също изговарят *h* вместо *g*. Между другото – бохемите предпочитат по-високите гласни: използват *e* вместо *o* – *nebe* вм. *nebo*; *e* вместо *a* – *dusse* вм. *dussa*, *koně* вм. *konía*, както и *i* вместо *u* – *lid* вм. *lud*, *koní* вм. *koniu*. Самите словаци и отчасти моравците, въпреки че четат и пишат на по-изтънчения бохемски книжовен език, в речевите си практики демонстрират множество разлики от него.

Превод от немски: **Борян Янев**

²² Франтишек Мартин Пелцъл (František Martin Pelcl, 1734–1801) – историк и филолог; през 1793 г. е избран за първия професор по чешки език в новосъздадената Катедра по чешки език и литература към Карловия университет в Прага; приятел и съмишленик на Добровски. – Б. пр.